

Fages de Climent i Marc Valeri Marcial

Antoni Cobos

En l'antiguitat grecoromana, l'epigrama era un gènere poètic considerat «menor», fins que el poeta de Calatayud, Marc Valeri Marcial, li va donar un prestigi i una forma gairebé definitius. En efecte, avui definim epigrama com una composició poètica breu de caràcter burlesc, definició que s'adiu perfectament amb els poemes de Carles Fages i amb la seva pròpia definició:

«Un pagerol ho ha encertat
l'epigrama ve a ésser com
un vers que agrada a tothom
excepte a l'interessat».
(*Primer llibre d'epigrames*, 1)

És ben sabut que fou en els epigrames on Lo Gaiter de la Muga, el pseudònim sota el qual s'amagava Carles Fages de Climent, mostrà el seu caràcter més irònic i més àcid, que li procurà no poques enemistats, sobretot si tenim en compte que, al contrari de Marcial, Fages no amaga els noms reals de les persones a qui dedica els epigrames. No perdona res ni ningú, tal com ell mateix proclama amb satisfacció:

«Els dardells del meu buirac
m'obeeixen amb orgull:
escassejo l'afalac,
tiro dret i ofenc quan vull».
(*Primer...*, 2)

Pendents de l'edició completa

Malauradament, com també és sabut –i lamentat–, no disposem encara d'una edició completa dels seus epigrames. En efecte, només gaudim d'un recull imprès es tracta del llibret *Cent consells d'amor*, editat per Carles Vallès a Figueres, del qual l'editorial Pèrgamo (Castelló d'Empúries) va fer una edició facsímil l'any 1994, corregida per Jordi Pla, que és la que nosaltres utilitzarem en les citacions. Els altres epigrames no han tingut tanta sort: o bé es troben en còpies mecanografiades –algunes en forma de llibret, com és el cas de la seva primera selecció, el *Primer llibre d'epigrames* (Vilasaca, 1953), que avui podem consultar a la Biblioteca Comarcal de Figueres, que porta, orgullosament, el nom del poeta– o bé han quedat reduïts al fràgil fil de la memòria de qui els va sentir recitar un dia. Esperem, doncs, amb delit l'edició de tot l'epigramatari del castellaní que està preparant el professor Ferrerós i potser es podrà complir aquell vaticini del mateix poeta:

«Sembla que el Gaiter de la Muga ha fet
testament, amb estalvi de notari
i tacte exquisidament discret,
hereu universal de l'epigramatari
més perillós, audaç i estrictament secret,
no pas al primogènit, sinó al nét,
per editar que es compleixi el centenari».

Marcial, Catul, Horaci...

Nosaltres, per la nostra part, hem volgut avui posar en relleu la relació de Fages amb els models antics, especialment Marcial, però també Catul i Horaci, i ho farem bàsicament des de dues perspectives: la forma i els temes.

Que Marcial és el gran mestre de Fages i aquell en qui vol emmirallar-se no ha d'estranyar ningú, ja que com hem vist el poeta hispanoromà nascut a l'antiga Bilibilis és la referència obligada per als epigramatistes posteriors. Però en el cas de Fages, aquest mestratge és posat explícitament de manifest per ell mateix:

«Els professors d'ironia que he tingut
sense moure'm de la Confederació
de Jaumes, Peres i Berengueres
són el senyor Carbona de Figueres
i en Marcial de Calatayud».

O en el pròleg dels *Cent consells d'amor*, on confessa que:

«[Lo Gaiter] renunciant a la conceptuosa i subtil majestat d'Ovidi, ha acceptat l'únic mestratge al seu abast, consistent en una adaptació de la tècnica depurada de Marcial, a una fórmula acròstica, més baixa de sostre, i, de vegades, lamentablement xarona».

També en el pròleg del *Primer llibre d'epígrames* Fages palesa l'admiració pel poeta hispà:

«[...] Marcial, al qual Tibul o Ovidi titllarien de xavacà i avui és considerat, al costat d'ells, com un admirable clàssic».

Quant a la forma, cal dir en primer lloc que Fages compleix amb el requisit de brevetat propi de l'epigrama, tal com feia Marcial, de manera que la major part dels poemes del de Castelló no ultrapassa els quatre versos i en moltes ocasions la peça és un sol díctic:

«Es resol en epigrama:
jo no l'amo si no mama».
(*Cent...*, p. 44).

Ara bé, ¿en què consisteix el que el poeta anomena «adaptació de la tècnica depurada de Marcial a una fórmula acròstica»?

Si fem una ullada als epígrames de Marcial, veurem que malgrat la seva brevetat (tot i que no són escassos els poemes d'entre 10 i 20 versos) hi ha un element que no hi falta mai: ens referim a l'*aculeus* final, l'agulló. En efecte, seria prolix d'enumerar els epígrames en què, després d'una descripció més o menys extensa d'una situació determinada, el bibililità concentra tota la força i la sorpresa de la composició en una sola expressió o en un sol mot. Com quan parla d'un home sospitos d'haver enverinat les seves dones:

«Tu sempre serveixes, és veritat, vins de Sètia o Màssies,
Pàpil, però els rumors neguen que siguin tan bons:
diuen que amb aquesta ampolla has enviduat quatre vegades.
Jo ni m'ho crec, ni en faig cas. Pàpil... ni tinc set». (4, 69)
O quan comenta la mala olor d'una certa Thais:

Bust de Marc Valeri Marcial, obra del Juan Cruz Melero, a la plaça del Fort de Calatayud.

«La Tais fa més pudor que la gerra d'un bataner garrepa,
acabada de trencar, per vella, al bell mig del carrer,
més que el boc acabat d'aparellar-se, que la boca d'un lleó,
que la pell arrencada a un gos de més enllà del Tíber,
que un pollet, quan, en un ou nial, acaba podrint-se,
més que l'àmfora viciada pel *garum* passat.
A fi de canviar, falsa, aquest ferum per una olor ben distinta,
sempre que va als banys, després de treure's el vestit,
es posa verda de psilotre o s'amaga sota una capa de creta,
o s'unta tres o quatre cops amb faba greixosa.
Quan, després de mil enganys, creu estar protegida,
quan s'ha fet de tot, la Tais fa pudor de Tais». (6, 93)

Jocs de paraules, rimes agosarades

Fages, en canvi, quasi sempre vertebrava els seus epígrames al voltant d'un nom amb el qual busca jocs de paraules i rimes agosarades i curioses:

«Prometeu encadenat
com Ataulf prop de Gala,
Gala té en Dalí a la cala
roquissa de Port-Lligat
ben lligat per la cigala».
«D'ençà de que Zeus pare, el grec,
furgava els secrets de Leda
les oques han tingut bec,
ai, Joaquim Bech de Careda».
«Alí Babà és en Carpanta
i el seu fill és els quaranta».

En alguna el nom del personatge s'endevina amb facilitat, malgrat estar amagat, com en el cas d'un cert Poc (o Poch):

«Només li manca una erra
per ser el marit de la verrea».

En d'altres no és més que un simple joc de paraules, com a l'epigrama titulat *Vivere et filosofare*:

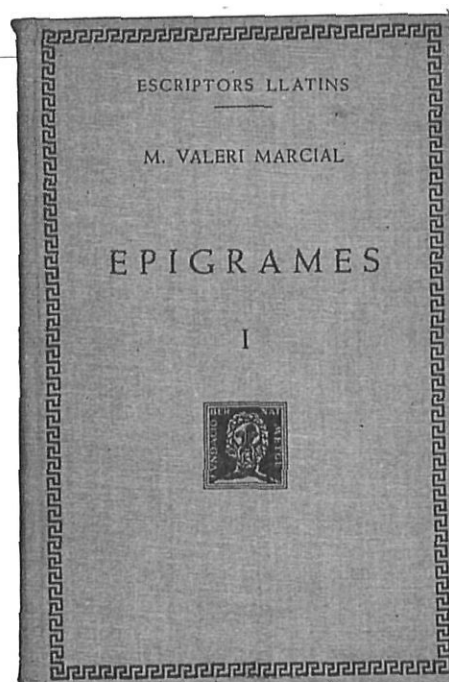
«El professor Golobardes
al matí despatxa Grec
i ven conyac a les tardes».

Coincidència en l'elecció del vers

Hi ha encara una altra qüestió formal coincident en Marcial i Fages: L'elecció del vers. Això no vol dir que Fages utilitzi el mateix metre que Marcial, sinó que tots dos utilitzen en la major part de les seves composicions versos de caire popular: el de Bìlbilis el díctic elegíac i el de Castelló l'heptasil·lab. Voldria anotar aquí, encara que fos de passada, que quan Quevedo va traduir alguns epigrames de Marcial (vegeu *Marcial y Quevedo*, ed. Ana Martínez, ed. Nacional, Madrid 1975), va utilitzar l'octosil·lab, o sigui el corresponent castellà de l'heptasil·lab català. De fet, molts del poemes de Fages són ampliacions de dites populars que utilitzen aquest metre, tal com ell mateix proclama al pròleg dels *Cent consells d'amor*:

«Com més cosins més endins
diu la dita popular;
no siguis mandrós ni avar:
ja ho sé, només som veïns...»
(*Cent...*, p. 59)

«Repunteja la guitarra
aquesta corrandia antiga.
Sí la muller t'ha fet figa,
tu li pots fer botifarra».
(*Cent...*, p. 21)

Els *Epigrames* de Marcial, traduïts al català per Miquel Dolç per a la Fundació Bernat Metge, l'any 1949.

Pel que fa a la temàtica, cal dir que ambdós poetes tenen un repertori molt variat, però que tots els epigrames tenen un denominador comú que també és comú als grans satírics clàssics: l'humor i la crítica, o per dir-ho en paraules d'Horaci, «*ridentem dicere verum*», o sigui, «dir la veritat tot rient» (*Sàtires*, 2, 1, 24). I per dir-ho en paraules de Fages:

«No és escàndol ni estropici
fustigar, mostrant-lo, el vici
ni procedir immoral
cercar el bé, esbrinant el mal».
(*Cent...*, p. 70)

Temes comuns en Marcial i en Fages

Així doncs, des d'aquí fins al final del treball intentarem posar en relleu, sense ànim d'exhaustivitat, aquells temes que han tocat tant Marcial com Lo Gaiter, encara que no sempre hem de suposar-hi una influència directa per a cada epigrama.

La fama en vida i la glòria poètica pròpia és proclamada pels dos poetes:

«Aquest és aquell que llegeixes, aquell que busques,
aquell Marcial conegut en tot el món
pels seus subtils llibrets d'epigrames:
l'honor que, apassionat lector, li has donat
quan encara és viu i conscient,
pocs poetes el tenen després de les cendres».
(*Marcial*, 1, 1).

«De Lledó a Neo-Caniles

roden els meus epigrames:
aquell díctic d'en Prouviles
el saben totes les dames».

(Fages, *Primer...*, 5)

Per cert, el díctic d'en Prouviles aquí esmentat és el següent:

«La titola d'en Prouviles
és una lot sense piles».

(*Primer...*, 6)

Un altre exemple:

«Qui compra el llibret proclama
el meu geni; doncs no et requi
si no et plau sofrir l'obsequi
verinós d'un epigrama».

(*Primer...*, 3)

Una fama que també immortalitzarà els protagonistes dels epigrames:

«Passaran els anys i els lustres
i els qui amb dardells d'ironia
castigava i ofenia,
tots plegats, seran balustres
de la meva galeria
de putrefactes i il·lustres».

(*Primer...*, 4)

CARLES FAGES DE CLIMENT

Dibuix de Carles Vivó per al programa d'un homenatge gironí a Fages, l'any 1994.

Dades biogràfiques més o menys verídiques

Les dades biogràfiques, més o menys verídiques i més o menys precises, apareixen a l'obra dels dos epigramatistes. Així, Marcial ens recorda contínuament el seu origen hispànic (p.e. a 1,49; 2,61) i Fages el seu origen empordanès, especialment als pròlegs dels dos reculls esmentats, tot jugant amb el pseudònim de Lo Gaiter, però donant pistes més que suficients: «Bé podria resultar que sota el ministril fluvial [...] resultés una disfressa del sever benedictí Fra Climent de Sant Climent» (*Cent...*, p. 9).

«Al carrer Monturiol
l'inventor del submarí
jo i en Salvador Dalí
—tres genis— hem vist el sol».

(*Primer...*, 76)

En Fages, a més, trobem referències a la família, com l'avi Carles i l'hereu Antoni que surten a l'epigrama 39 del *Primer llibre d'epigrames*.

En aquest mateix *Primer llibre* Lo Gaiter ens parla d'altres obres seves:

«Canto en un llibre segon
la rosa i el tamariu
Manuel de Montoliu
diu: —L'esperança respon?»

(*Primer...*, 79)

De vegades diu clarament el títol: *El Bruel* (epigrama 80), *El Climent* (81), *El Jutge està malalt* (82), *Sonets a Maria Clara* (83), una vida de Fortuny per a l'editorial Calpe (84), *Poema dels Tres Reis* (85), *L'Auca de mi mateix* (86).

Un altre motiu comú és la reflexió sobre el propi ideal de vida:

«A mi una llar i un sostre que suporti negres fumades
em complauen, i una font alegre i una herba sense tallar.
Que jo tingui un esclau fart, una esposa no massa culta,
la nit amb son, el dia sense plet».

(Marcial, 2, 90, v. 7-10)

«Gran el bosc. L'hort mitjà. Breu el jardí.

Ací una col, aquí un lilà de flaire.

No més fills dels que puguis mantenir,
ni dona inútil que no pensi gaire».

(Fages)

I no falten en Lo Gaiter recomanacions en el més pur estil horacià:

«Aprofita l'hora que passa,
que el perfum de la rosa és lleu,
i el decàleg un llibre breu
encara amb dos fulls de massa».

(*Cent...*, p. 68)

Pescaherències, matrimonis i adulteris

Un dels personatges més recurrents en Marcial és el pescaherenc (2, 26; 6, 63; 9, 8; 10, 97; 12, 40, per esmentar-ne uns pocs). En alguns casos les esperances de qui espera l'herència són debades, o el futur hereu es cansa d'esperar:

«Menteixes, et crec; recites poemes dolents, els lloo;
cantes, canto; beus, Pontilià, bec;
et petes, dissimulo; vols jugar a daus, em deixo guanyar;
només fas una cosa sense mi i me la callo.
Tu, en canvi, no em dones res. "Quan mori", em dius,
"et recompensaré". No vull res, però more't».
(Marcial, 12, 40)

«En Sala Perxes qui té
molta terra a Vilasacra
d'impaciència es demacra
fins que la "palma" en Palmer.
Recorre a l'oncle, banquer
però l'oncle li fa el buit,
i en Sala perd la calma
perquè en Palmer no la "palma"
i comença d'estar cuït
d'en Palmer i de l'usdefruit».
(Fages, *Primer...*, 18)

«Poeta de les finances
té per mecenes un sogre
que, pel que es veu, és un ogre
que el fa viure d'esperances». (Fages)

Els matrimonis per interès també són un tema que mereix ser tractat. Fages ho resumeix de manera esplèndida:

«No sé per què matrimoni
lliga tan bé amb patrimoni».

En Marcial no és infreqüent que un dels cònjuges mori de forma «sospitosa»:

«Ha traspassat el pit de la seva rica esposa amb una fletxa afilada.

L'Àper, però, ho ha fet tot jugant: l'Àper sap jugar molt bé».

(Marcial, 10, 16)

«Ja és la setena esposa, Fíleros, que has enterrat al teu camp.
A ningú li produeix el camp, Fíleros, tant com a tu».
(Marcial, 10, 43)

Pintures de les ruïnes de Pompeia.

L'adulteri també és motiu d'epigrama. A 2, 62, Marcial ens presenta Levina, una dona que abandona el seu marit per un noi més jove; en Fages trobem una idea semblant, amb els papers canviats:

«Sisplau, per passar l'estona,
casa't vell i tindrem dona».
(*Cent...*, p. 52)

Els epigrames eròtics

No cal dir que els epigrames eròtics són ben presents en tots dos autors, però només en comentarem un parell que ens han cridat l'atenció. Marcial i Fages hi parlen de la seva dona ideal:

«Quina noia jo voldria i quina no, Flac, em preguntes?
No la vull ni massa fàcil ni massa difícil.
M'agrada allò que està al mig, entre una cosa i l'altra.
Ni vull allò que tortura ni vull allò que empastxa».
(Marcial, 2, 57)

«Ni cabal tret a la rifa,
ni saló sense catifa,
ni fembra que empastifa».
(Fages, *Cent...*, p. 18)

Però també tenim l'exemple de dona no precisament «ideal»:

«Vols ser follada gratis tot i ser vella i lletja.
Es ben ridícul: vols donar i no vols donar».
(Marcial, 7, 75)

Donarem, en contra del que ha estat la línia general,
l'original llatí d'aquest mateix epigrama:
«Vis futui gratis, cum sis deformis anusque.
res perridicula est: vis dare nec dare vis».

Versos que ens han vingut al cap en llegir el següent
epigrama de Fages:
«Si amb meuca vella vas gratis
no és d'estranyar que demà gratis».
(Cent..., p. 27)

Alguns epigrames eròtics de Fages tenen el seu refe-
rent clàssic no en Marcial sinó en altres poetes, com el
poema titular *Hai-Kai cruel*:
«T'estimo tant, potser t'odio prou,
que libaria en el teu vas profund

amb la meua pitjor gota enverinada».

(Cent..., p. 21)

que recorda sens dubte el famós *Odi et amo* de Catul
(epigrama 85).

També és curiosa la coincidència entre Catul i Fages,
ja que el primer dedica un parell de poemes al pardal de la
seva estimada Lèsbia (epigrames 2 i 3), un pardal que
alguns estudiosos han volgut identificar amb un altre
«ocell» que també canta Fages:

«Sempre han compost bella triga
rosa, lluna i rossinyol.
Biga, el pardal i la figa,
com la perdiu i la col».
(Cent..., p. 50)

No voldria acabar aquestes pàgines sense esmentar
una frase atribuïda a Josep Pla on diu que entre els epigra-
mes de Fages, pel que fa a la seva qualitat artística, hi ha
una mica de tot: de molts bons i de molt dolents, mots
que recorden els versos de Marcial:

«Alguns són bons, uns quants són regulars, són
dolents la majoria
que llegeixes aquí: no altrament, Avit, es fa un llibre».
(1, 16)

Antoni Cobos Fajardo

és doctor en filologia clàssica.

Nota bibliogràfica:

Quan els epigrames de Fages han estat extrets dels reculls *Primer llibre d'epigrames* el número de la citació remet al número del recull; quan provenen de *Cent consells d'amor*, citem segons la pàgina de l'edició de Pèrgamo (supra). Els altres epigrames manquen de referència, però he de dir que m'he servit del recull encara inèdit del professor Joan Ferrerós, que gentilmente me n'ha permès la consulta.

La traducció dels epigrames de Marcial ha sorgit de la ploma de l'autor d'aquest article i es poden consultar a M. V. Marcial, *Epigrames*, trad. Antonio Cobos, ed. La Magrana, Barcelona, 1994. Els epigrames complets de Marcial en català els podeu trobar a la Fundació Bernat Metge, traduïts per Miquel Dolç.